

УДК 811.111.81

Хмара В. В.

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ПЛЕЧЕ» В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

У статті пропонується зіставний аналіз соматичних фразеологічних одиниць із компонентом «плече» на базі російської, української, німецької та англійської мов із метою показати семантичні особливості, ізоморфні та аломорфні риси в чотирьох лінгвокультурах.

Ключові слова: зіставний аналіз, культура, фразеологізм.

Хмара В. В. Сопоставительный анализ фразеологических единиц с компонентом «плечо» в северославянских и западногерманских языках. – Статья.

В статье предлагается сопоставительный анализ соматических фразеологических единиц с компонентом «плечо» на базе русского, украинского, немецкого и английского языков с целью показать семантические особенности, изоморфные и алломорфные черты в четырёх лингвокультурах.

Ключевые слова: сопоставительный анализ, культура, фразеологизм.

Khmara V. V. Comparative analysis of phraseological units with somatic element «shoulder» in east Slavic and west Germanic languages. – Article.

This article offers comparative analysis of Phraseological Units with somatic element «shoulder» based on Russian, Ukrainian, German and English. The purpose of this article is to show semantic features, isomorphic and allomorph traits in four linguistic cultures.

Key words: comparative analysis, culture, phraseological units.

Дослідження загальних закономірностей функціонування мов, структурних зрушень, аспектів взаємодії, виокремлення ізоморфних та аломорфних рис є актуальним. Саме тому зіставне мовознавство аналізує й неспоріднені мови, що допомагає виявити семантичні особливості, спільні та відмінні характеристики у фонетичній, морфологічній, граматичній, синтаксичній та словниковій системах різних мов [5, 13]. Окреслене коло питань сприяє розвитку констративної лінгвістики як окремої повноцінної науки, яка дозволяє розкрити властивості, притаманні мовам, що порівнюються, та інформацію про специфіку певного етносу [2, 35].

Для ґрунтовного аналізу потрібно залучати й інші науки, такі як етнолінгвістика та лінгвокультурологія. Так, лінгвокультурологічні студії досліджують механізми сприйняття та відтворення в мові досвіду попередніх поколінь, появу мовних стереотипів у свідомості представників різних лінгвокультурних спільнот [10, 27]. Лінгвокультурологія як маргінальна галузь мовознавства вивчає взаємозв'язок мови та людського середовища, взаємодію культурного, суспільного, історичного та мовного розвитку. Мова акумулює в собі здобутки духовної та матеріальної культури та передає їх наступним поколінням, виступає інструментом створення, розвитку та збереження культури [6, 19].

Коди культури співвідносяться з найдавнішими архетиповими уявленнями людини, вони утворюють певну «сітку», у межах якої й здійснюються концептуалізація й категоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду людини, вербалізація цієї концептуалізації та категоризації в мові

[8]. У різних лінгвокультурних спільнотах кодування культурного простору має національний характер і зумовлене різницею в сприйнятті дійсності, на яку впливають особливості життя, географічного розташування, історичні події певного етносу. Між кодами не існує чітких меж, але можна виділити такі базові коди: соматичний, просторовий, біоморфний, духовний, часовий [7, 61].

Найдавнішим кодом культури є соматичний код, адже пізнання навколишнього світу й акумуляцію людини починає із самої себе. А «через усвідомлення себе людина приходиться до опису світу, екстраполюючи свої знання про самого себе на навколишню дійсність» [8, 65]. Через окультурення й усвідомлення світу людина повернулася до опису самого себе.

Одним із способів репрезентації соматичного коду культури в мовній свідомості є фразеологізми із соматичним компонентом, які виступали джерелом культурної інтерпретації. Фразеологічні одиниці (далі – ФО) із соматичним компонентом відображають довготривалий процес розвитку культури народу, фіксують та передають від покоління до покоління культурні настанови та стереотипи, кодують культурну інформацію та накопичують знання як про саму людину, її ставлення до навколишнього світу, так і про навколишній світ.

Популярність фразеологізмів із соматичним компонентом зумовлюється актуальністю змісту, експресивністю, народністю, нескладністю граматичного оформлення та стилістичною різноманітністю [9, 25], про що свідчать лінгвістичні дослідження останніх років.

Так, О. В. Государська доводить, що соматизми відображають наївну й наукову картину сві-

ту, порівнюючи романську та слов'янську групи мов [4]; О. Г. Селезньова виявляє спільні та національні відмінності соматичних ФО російської та німецької мов [11]; І. Є. Городецька розкриває спільні риси та національні відмінності соматизмів у російській та французькій мовах із точки зору міжмовної еквівалентності [3]; А. Г. Абрамова зіставляє соматичну лексику російської та чуваської мов [1].

Отже, можемо зробити висновок, що симбіоз зіставного та лінгвокультурологічного аналізу дозволив підняти дослідження фразеології на якісно новий рівень і зробив можливим виявлення культурних домінант та відмінностей у житті окремих лінгвокультурних спільнот, що допомагає краще осягнути власну культуру й менталітет.

ФО в англійських, німецькій, українській та російській мовах мають антропоцентричне спрямування, тобто описують людину за рисами характеру, зовнішністю, емоціями, почуттями, психологічним та соціальним станом, видом діяльності, інтелектом, фізичною працею, життям, стосунками з іншими людьми, що дозволяє категоризувати реальність. Так, ФО з компонентом в англійському, німецькому, українському й російському суспільстві використовують соматизм *shoulders/Schulter/Achsel/плечі/плечи* на позначення близької відстані між об'єктами: *shoulder to shoulder; Schalter an Schalter; плече в плече; плечем до плеча; плечо о плечо; плечом к плечу; плечо к плечу; плечо в плечо*; жесту, коли людина щось не знає: *shrug your shoulders; mit den Achseln zucken; знизувати плечами; пожимать/пожатъ плечами*.

У чотирьох культурах, що аналізуються, плечі символізують відповідальність, ношу, що на них лягає: *carry the weight of the world on one's shoulder; shoulder responsibility; have broad shoulders; be/fall on someone's shoulders; have/leave/put/carry something on someone's shoulders; auf seine Achseln nehmen; auf j-s Schultern wälzen; нести тягар на своїх плечах; тримати на (своїх) плечах, нести тягар на своїх плечах; на плечах лежить что-либо; выносить/вынести/нести на своих плечах*.

Соматизми *shoulders/плечі/плечи* в англійській, українській та російській мовній традиції приділяють особливу увагу розумовим здібностям людини: *to have one's head screwed on one's shoulders on the right way; an old head on young shoulders; stand head and shoulders above the rest; мати свою голову на плечах; мати кебету на плечах; голова на плечах*.

Також у цих мовах соматизми *shoulders/плечі/плечи* асоціюються з впевненістю, сміливістю, рішучістю: *square your shoulders; розправляються/розправляются/випростати плечі; расправитъ плечи*; полегшенням, звільненням від чогось гнітючого: *be a weight off your shoulders; скидати/скинути з плечей; скидати/скинути з плечей*

тягар; як гора з плечей/з пліч звалилася/спала/впала; словно гора/бремя/тяжесть свалилась/упала с плеч; сложить/сбросить с плеч долой; говорить, діяти різко, категорично: straight from the shoulder; рубати/рубнуть з плеча; кидати слова через плече; рубить с плеча.

В англійській, німецькій та українській свідомості лексема *shoulders/Achsel/плечі* позначає зневагу, байдужість, холодний прийом: *cold shoulder; j-m die kalte Schulter zeigen; über die Achsel/Schulter ansehen; повернутися плечима*.

Соматизми *Schulter/Achsel/плечі* в німецькій та українській етнокulturі ототожнюються з підтримкою: *auf j-s Schultern stehen; відчувати плече; спиратися/спертися на плече; мати плечі; підставляти/підставити плече*.

В українській та російській наївно-лінгвістичній свідомості пов'язують *плечі/плечи* з описом одягу, який не відповідає розміру або вже ношений: *з чужого плеча; с чужого плеча; побиття однієї людини іншою: почесати плечі; вгріти ломакою/києм у плечі; з плеча; заїхати межі плеч; і с плеча/со всего плеча ударять/бнуть; минулих подій: за плечима; мати за плечима; за плечами иметь; примусом виконувати чужу роботу: перекладати/перекласти на чужі (на чийсь) плечі; взвалить/перекладывать/переложить на плечи; готовністю кудись йти, бігти: ноги на плечі; брати/взяти ноги на плечі; брать ноги на плечи; перехід на чийсь утримання, під чийсь опіку: сидати на плечі; лежать/ложиться на плечи*.

Лише в англійській мові ФО з компонентом *shoulders* позначають працелюбність: *put/set one's shoulder to the wheel*; хвилювання: *looking over one's shoulder*; спілкування: *rub shoulders with smb*; готовність до бійки: *get/have/give chip on one's shoulder*; людину, яка вважає себе найкращою: *(tower) head and shoulders above smb/smith*.

Для німецької лінгвокультурної спільноти ФО з компонентом *Schulter/Achsel* асоціюються із несерйозним, легковажним ставленням: *auf die leichte Achsel/Schulter nehmen*; веденням подвійної гри: *auf beiden/auf zwei Achseln/Schultern tragen*; словами, сказаними мимохідь: *über die Schulter sagen/fragen*; психологічним станом – смутком: *mit hängenden Schultern*; переоцінкою власних сил: *sich zuviel auf die Schultern laden*;

В українській культурі ФО з компонентом *плечі* мають такі значення, як здригання, тремтіння від страху: *(аж) мороз дера/подирає/пробирає за плечі, мороз із-за плечей бере, мороз поза за плечима ходить/бігає, мороз хапає/вхопив за плечі, мороз (холод) пробирається/пробрався за плечі; вбирати/втягувати/ввібрати голову в плечі*.

У складі ФО лексема *плечі* в українському суспільстві позначає виконання роботи без сторонньої допомоги: *вивезти/витягти на своїх плечах*;

брати/взяти на (свої) плечі. І навпаки, засуджується присвоєння чужих результатів праці: *виїхати на чужих плечах*.

Про людину, яка сповнена натхнення, душевного піднесення, сили, в українській мові кажуть: *чутти/відчувати крила за плечима*.

Також ФО з компонентом *плечі* мають такі значення, як бажанням перевірити свої сили в боротьбі, змаганні: *вирівняти плечі, помірятися/мірятися з плечем*; грубо вигнати когось: *випхати в плечі*; не втручатися ні в що: *закритися (й) плечима й очима*; бути рівнею кому-небудь: *підходити/підійти під плече*; не мати певного заняття: *підпирати плечима стіни/стовпи/одвірок*; далеко відстань: *за плечима та за очима*; відсутність чогось: *ні перед очима, ні за плечима*; дуже високий ріст: *підпирає плечима стелю*; неприваблива зовнішність: *ні з плечей, ні з очей*; близька смерть: *смерть (стоїть) з косяю за плечима*.

Аломорфне значення ФО з компонентом *плечі* в російській культурі: слідувати, йти за кимось: *на плечах (противника, отступающих) врывається/вступать*; щось до снаги: *по плечу*; висока людина: *аршин в плечах*; в плечах широк; *косая сажень в плечах*.

Ізоморфні значення ФО із соматизмами в чотирьох культурах – близька відстань між об'єктами, жест, коли людина щось не знає, відповідальність.

В англійській, українській та російській мовах ізоморфне значення ФО з компонентом *shoulders/плечі/плечи*: розумові здібності, звільнення від чогось гнітючого, впевненість, різке спілкування.

Для англійської, німецької та української свідомості ФО з компонентом *shoulders/Achsel/плечі* має такий ізоморфізм: зневага, байдужість.

Спільна ізоморфна асоціація в німецькій та українській мовах – підтримка.

ФО із соматизмами *плечі/плечи* в українській та російській мовах вміщують такі ізоморфічні значення: ношений або великий за розміром одяг, побиття однієї людини іншою, давні події, примусове виконання чужої роботи, готовністю кудись бігти, переходити на чиєсь утримання.

Аломорфні риси ФО з компонентом *shoulder* позначають працелюбність, готовність до бійки, спілкування, хвилювання, людину, яка вважає себе найкращою.

Аломорфізмом німецької мови є несерйозне ставлення, ведення подвійної гри, слова сказані мимохідь, смуток, перебільшення власних сил.

В українській мові аломорфні ФО з компонентом *плечі* асоціюються з відчуттям страху; виконанням роботи без сторонньої допомоги; присвоєнням чужих результатів праці; людиною, сповненою натхненням; бажанням перевірити свої сили в змаганні; відсутністю певного заняття; далекою відстанню; відсутністю чогось; дуже високим зростом; непривабливою зовнішністю; грубим вигнанням когось.

Тільки в російській мові ФО із соматизмом *плечи* має значення «слідувати за кимось» та «висока людина».

Аналіз лінгвокультурних особливостей ФО із соматичним компонентом на базі англійської, німецької, російської та української мов показав, що ФО виявляють ізоморфні та різні аломорфні риси. Подальші перспективи дослідження пов'язані з аналізом ФО із соматичним компонентом на матеріалі інших західногерманських і східнослов'янських мов.

Література

1. Абрамова А.Г. Фразеологические единицы с компонентами-соматизмами в разноструктурных языках: на материале русского и чувашского языков : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А.Г. Абрамова ; Чувашский государственный университет им. И.Н. Ульянова. – Чебоксары, 2005. – 19 с.
2. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике / В.Г. Гак // Новое в зарубежной лингвистике / сост. В.П. Нерознак ; общ. ред. и вступ. ст. В.Г. Гака. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. Переводы. – 440 с.
3. Городецкая И.Е. Фразеологизмы-соматизмы в русском и французском языках : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / И.Е. Городецкая ; Пятигорский государственный лингвистический университет. – Пятигорск, 2007. – 18 с.
4. Государська О.В. Соматизми як засоби відображення наївної і наукової картин світу (на матеріалі мов романської і слов'янської груп) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / О.В. Государська. – К., 2011. – 19 с.
5. Кашкин В.Б. Подходы к сходствам и различиям языков в истории языкознания / В.Б. Кашкин. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 1999. – 314 с.
6. Кісь Р.Я. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору) / Р.Я. Кісь ; Інститут народознавства НАН України. – Львів : Літопис, 2005. – 300 с.
7. Ковшова М.Л. Анализ фразеологизмов и коды культуры / М.Л. Ковшова // Известия РАН. Серия «Литература и язык». – 2008. – Т. 67. – № 2. – С. 60–65.
8. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 283 с.
9. Ленец Е.З. Конвенциональные фразеологизмы с соматизмами в современном французском языке : [пособие] / Е.З. Ленец. – Гродно : ГрГУ, 2007. – 143 с.
10. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию : [учебное пособие] / В.А. Маслова. – М. : Академия, 1997. – 207 с.

11. Селезнёва Е.Г. Национальная специфика фразеологической концептуализации: по материалам русской и немецкой соматической фразеологии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.Г. Селезнёва ; Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2006. – 20 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. Гаврись В.І. Німецько-український фразеологічний словник : в 2-х т. / В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К. : Радянська школа. 1981– . – Т. 1. – 1981. – 416 с. ; Гаврись В.І. Німецько-український фразеологічний словник : в 2-х т. / В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К. : Радянська школа. 1981– . – Т. 2. – 1981. – 382 с.

13. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

14. Фёдоров А.И. Фразеологический словарь русского литературного языка / А.И. Фёдоров. – М. : АСТ, 2008. – 880 с.

15. Apperson G.L. The Words worth Dictionary of Proverbs / G.L. Apperson. – Wordsworth Reference, 1993. – 721 p.

16. Словопедія. Фразеологічний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/49/53407/359960.html>.

17. The free dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.thefreedictionary.com.